

“TERRASSA” VERSUS “TERRAÇA”

Per Pere Puig i Ustrell i Pere Vives i Jorba

Arxiu Històric Comarcal de Terrassa

Gràcies al treball que, l'any 1975, dugué a terme un equip d'investigació de l'Arxiu Històric de Terrassa (1), és clar que el nom amb què avui dia designem la nostra ciutat, Terrassa, és producte de l'evolució d'un mot que, als documents llatins més primitius que ens el presenten (des del segle IX), era transcrit normalment com a «Terracia».

Molts de segles separen aqueix «Terracia» del «Terrassa» actual: molts de segles i moltes etapes d'evolució fonètica i gràfica, a través dels quals s'hauria pogut arribar a una grafia diferent d'aquesta amb què avui és designada oficialment la ciutat. En concret, la «ss» de la tercera síl·laba podria haver estat perfectament una «ç». Justament enfoquem el present article cap a la consideració d'aquest fet, entorn del qual hem notat, tant en el món acadèmic com en els mitjans d'informació, una mena de cautela. Les úniques al·lusions raonades les trobem a l'estudi esmentat de l'any 1975, el qual, essent un treball més de caire paleogràfic que no lingüístic, només voreja el problema (2). Al marge d'aquestes al·lusions, la possibilitat d'una «ç» en lloc de «ss» és formulada en l'expressió «o Terraça» que apareix entre claudàtors rera la veu «Terrassa» a la Gran Enciclopèdia Catalana (3). En termes ben diferents, com a mostra de la cautela de què suara parlàvem, es fa una referència a aquesta qüestió gràfica en un article de Paulina Pi de la Serra publicat a la premsa local (4).

El significat de «Terracia»

Abans d'entrar en el tema central de l'article, creiem que fóra convenient de donar una resposta actualitzada sobre el significat d'aquest «Terracia» on té origen el nom de l'actual «Terrassa».

Sobre aquest topònim s'han realitzat diversos estudis. En destaquen el de Josep Soler i Palet (5), el de Salvador Cardús (6) i l'esmentat de l'Arxiu Històric de Terrassa (7). En aquests estudis s'arriba a diverses conclusions sobre l'origen i l'etimologia del nom de Terrassa, però ara, que ens interessa bàsicament d'exposar un problema de grafia, no obrirem novament el debat sobre aquesta qüestió. Únicament aprofitem l'avinentsa per aportar algunes dades que poden contribuir a aclarir el significat toponímic del nom, a partir de nombroses referències documentals dels segles IX i següents.

D'antuvi cal tenir presents les darreres recerques publicades sobre història de Terrassa, a les quals es palesa la manca de testimonis d'un nucli de població, una vila o agrupació urbana, ni que sigui embrionària,

que tingui per nom Terrassa, abans del segle XII (8). Els documents, efectivament, ens presenten majoritàriament el topònim «Terracia» com a terme territorial definit per un castell i una zona vinculada, dins la qual consten diverses parròquies, viles o llocs com a entitats territorials definides i organitzades dins del context administrativament unificador del terme propi del castell.

És en aquest sentit que cal interpretar els testimonis següents, dels quals donem l'any de la primera aparició: *Terracium castellum* (844), *castrum Terracia* (920), *in terminio de castrum Terracia* (937), *in terminio Terracia* (956)(9), *in apendicio de castrum Terracense* (933)(10), *in apendicio Terracia* (1004)(11). Aquest terme apareix sempre com a unitat territorial clarament establerta dins del comtat de Barcelona.

Alguns cops trobem el nom com a «locum», designació que podem assimilar, creiem, a les formes que hem vist amb el significat de «terme». Així, la localització d'un alou *in comitatum Barcinonensi, in locum Terracense, in terminio de Midiano* presenta una transposició recíproca dels mots, i conceptes, «locum» i «terminio», cosa que queda clara si es confronta amb altres documents de l'època que fan referència al mateix lloc de *Midiano* (12).

El mateix es pot dir de l'expressió *in comitatum Barquinona, in locum que dicunt Terracia*, on no consta el terme i creiem que s'hi pren el tot per una part (13).

Troblem un tercer cas en què el topònim és designat com a «locum», respecte al qual interpretem que el concepte «terme» ha quedat desplaçat per a ser aplicat a un topònim d'àmbit més ampli, «Vallense»: *in comitato Barchinonense, in terminio Vallense, in locum que vocitatum inter de Terracia, in locum subtus Egara sive in locum que vocitatum Fevelines sive in Villa Filali* (14). Hem d'advertir que «Vallensis» apareix a molts documents de l'època sense determinatiu geogràfic i com a territori que integra, com a unitat dins el comtat, diversos castells, termes, valls, parròquies, viles, llocs. A més, l'expressió «inter de Terracia» sembla que supleix el significat d'un àmbit més ampli que el lloc pròpiament dit. Finalment, els llocs anomenats sota Ègara, Feulines i Vilafilar estan a bastament testimoniats en altres documents com a llocs situats dins el terme de Terrassa.

Una altra aparició de Terrassa a la documentació medieval més antiga que es conserva en original la trobem com a localització del monestir de Sant Llorenç del Munt, en l'abundosa documentació del qual tro-

berm les expressions: *Sancti Laurenti et Sancti Michaelis archangeli et Sancta Maria, qui sunt illorum ecclesias fundatas in monte que vocant Sancti Laurenti et est supra Terracia; cenobio Sancti Laurencii Sancteque Marie ac Sancto Michaeli, quorum altaria constructa sunt in sublimiore monte supra Terraciam; Sancti Laurencii cenobii, qui est situs in cacumine montis supra Terracia; monasterio Sancti Laurencii et Sancta Maria et Sancti Michaelis, quod est situm in pago Barcinonensis supra Teracia; Sancti Laurencii cenobio, cuius ecclesia fundata est in sumitate montis alciori supra Terracia; Sancti Laurentii martiri et Sancte Marie et Sancte Michaelis cenobium, cuius situm est in cacumine excelsior montis supra Terracia* (15).

El monestir i la muntanya de Sant Llorenç del Munt estaven als segles X i XI rodejats de termes, valls, viles i parròquies diverses, però sempre apareixen als documents, quan són situats dins un àmbit més ampli, amb l'expressió «sobre Terrassa», que definia més clarament que els altres termes i llocs la localització del monestir. En aquesta posició el topònim no porta determinatiu específic, però sembla que cal entendre'l com a «terme del castell de Terrassa», dins del qual s'integraven de fet bona part de les viles, parròquies i llocs que flanquejaven la muntanya.

Hem repassat també una sèrie de casos en què veiem formes com *in Terracia, intus in Terracia*, on el sentit sempre és reductible a «terme de Terrassa», amb omissió, volguda o no, del mot «terminio» o similar.

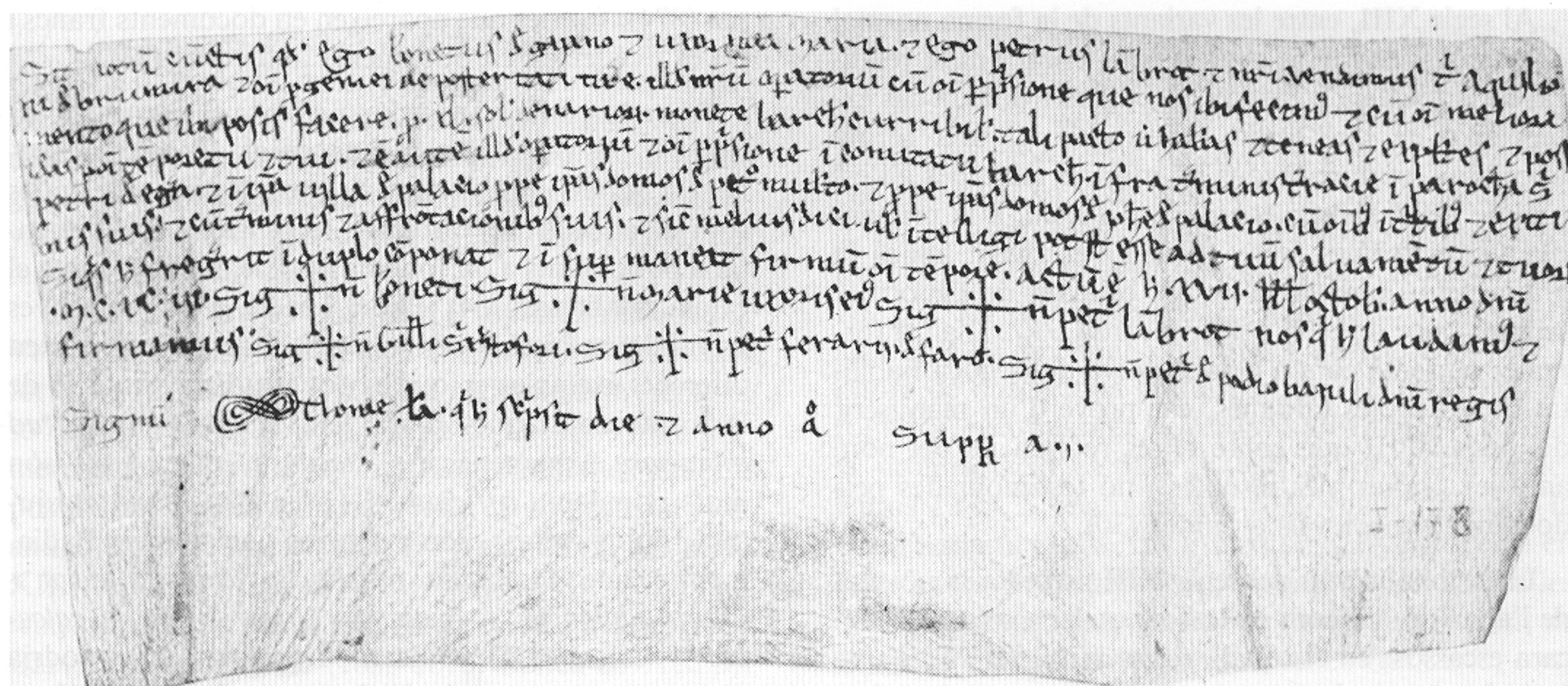
Que Terrassa era de fet un àmbit territorial, un terme, sembla clar també a partir del passatge que podem llegir a l'acta de consagració de Sant Martí de Sorbet, avui parròquia de Viladecavalls. El bisbe Folc acudí per a aquesta consagració a Terrassa (= terme de Terrassa), al lloc anomenat Sorbet: *advenit domnus Fulco, venerandus Barchinonensis sedis episcopus, Terratiam, in locum vocitatum antiquitus Sorbed*. Veiem que no calia l'especificació «terme», en esmentar Terrassa com a tal.

L'expressió *ecclesias de Terracia* en un important document de l'any 965 (16) també s'ha d'interpretar en el mateix sentit, és a dir, «esglésies existents dins el terme de Terrassa». Al segle XII trobem la denominació «de Terracia» acompanyant el nom d'advocació d'algunes d'aquestes esglésies, i indicant-ne la localització, la pertinença a un territori termenat, donat que les dites esglésies ja tenien un altre nom designatiu com a propi. Així, Sant Pere d'Ègara és anomenada *Sancti Petri de Terracia* (17), Santa Maria d'Ègara

apareix en la forma *Sancte Marie de Terracia* (18), Sant Quirze de la Serra en la forma *Sancti Quirici de Terracia* (19); en aquests tres casos «de Terracia» acabà desplaçant el designatiu propi, però això s'ha de situar en un temps posterior, cap al segle XIV, i de fet tenim un altre cas més clar, que encara conserva el nom propi: Sant Julià d'Altura, anomenada en un document *Sancti Iuliani de Terracia* (20). Igualment interpretem el passatge *boscho de Terracia qui est super villa de Mata de Pera*: aquest bosc no torna a aparèixer amb aquesta denominació, que no li és pròpia, sinó indicativa de la situació del bosc dins del terme de Terrassa, dins la jurisdicció del seu castell, igual que la vila de Matadepera (21).

El primer testimoni documental de la vila de Terrassa pròpiament dita és de l'any 1193, i aquesta vila s'anomenava «vila del Palau»: *infra terminis Terracie, in parochia Sancti Petri de Egera et in ipsa villa de Palacio*; molts testimonis següents, ja del segle XIII, ens aporten l'expressió *villa Palatii Terracie* (22). Però el nom del terme tingué més pes, a la llarga, per designar la vila, i es perdé, per causes que ara no analitzarem, el nom «Palau» (23), el qual, en canvi, continuà designant la «riera del Palau» (avui la Rambla) i la «torre del Palau» (designació encara viva). El 1271 trobem per primer cop l'expressió *villa Terracie* (24), que torna a aparèixer el 1274 en un text català: *La torra qui es nomena castel dins la vil·la de Terrassa*. En les aparicions posteriors només trobem *villa Palatii Terracie* en un document de 1281 (25), i tots els altres esments ja no presenten el mot «Palau» designant la vila.

En conclusió, d'aquestes i altres referències documentals a Terrassa podem deduir, a manca d'un estudi més aprofundit, que ens trobem davant d'un topònim que designa un territori estructurat, un terme jurisdiccional que forma part del comtat de Barcelona i està encapçalat per un castell. El nom és possible que existís prèviament a la constitució del castell termenat —que tenim documentat ja al segle IX, però és possible que tingui un origen més antic—, com a topònim que designava un territori amb unes característiques concretes i després passà a designar el castell i el terme. També pot ser que fos un nom relacionat directament amb el castell, originat ja sigui a partir de les característiques d'aquest, com sosté Salvador Cardús en el seu estudi citat, o a partir de les característiques de la zona on s'establí i construí el castell, i que per extensió passà a designar un àmbit molt més ampli, corresponent a tot l'extens territori que integrà el terme. En tot cas, amb anterioritat a l'any 1202, en què trobem documentada la vila del palau de Terrassa,

Document de l'any 1193 on apareix la «vila del Palau», que serà després la vila de Terrassa (AHT Pergamins I n° 178; vegeu a la ratlla 5: *villa de Palacio*).

com hem vist, el nostre topònim sembla que només es pot entendre, a la documentació de referència, amb aquest sentit: Terrassa té el significat de «terme del castell de Terrassa».

Tanmateix, aquesta anàlisi de la documentació diplomàtica dels segles medievals no ens permet de treure cap conclusió definitiva sobre l'etimologia i l'origen concret del nom. Ja hem dit al començament d'aquest apartat que no preteníem aquí de fer un nou estudi etimològic, sinó una exposició documentada de l'ús del nom de Terrassa als textos documentals, els quals constitueixen la base de l'estudi de l'evolució històrica d'aquest topònim.

Grafies més antigues

La forma gràfica «Terracia» usada com a forma llatina del nostre topònim és regular i s'ha de considerar absolutament normativa fins al segle XV, alternant amb la forma «Terratia» al segle XVI, i desapareixent progressivament durant el segle XVII en favor de la normalització d'aquesta altra grafia, «Terratia».

Val a dir que ens fixarem, a partir d'ara, en la grafia del fonema que ens ocupa en el present estudi, és a dir, en el tercer fonema consonàntic, sibilant, del topònim, i prescindirem de les variants que han presentat al llarg de la història els altres fonemes del mot.

Així, la grafia «Terracia» no queda gens afectada per l'evolució que experimenta el llatí escrit autòcton a partir de mitjan segle XI, segons la qual la grafia quasi universal «ci + vocal» va essent substituïda per «ti + vocal», especialment en els mots que en llatí clàssic te-

nien aquesta darrera grafia com a pròpia. «Terracia» és la forma llatina correcta fins ben bé el segle XV (26).

Les altres grafies, quant al fonema que ens interessa, que presenta el topònim en els textos medievals llatins, apareixen ja al segle XI, i són: *Terraca* (any 1002), *Terraza* (1003), *Terraça* (1066, document de la cancelleria comtal), *Terracca* (1092) i *Terratia* (1096)(27). Entre l'abundosa documentació adduïda pel citat equip d'investigació de l'Arxiu Històric de Terrassa, totes aquestes variants apareixen només un cop al segle XI. Observem que la forma *Terraça* apareix en un document de la cúria comtal de Barcelona i amb una «ç» estranya, com una «c» amb un petit apèndix corbat a l'extrem inferior (28). Pel que fa als documents amb «c», «cc» i «z», és clar que reflecteixen una grafia vernacle del nom, com veiem a *Marzanos*, *Marcans* (Marçans), *Oruca* (Oruçà, nom de dona), *Macanes*, *Mazanís* (Maçanes), *Sanca* (Sança), *kastrum Tercol* (Castellterçol)(29).

Amb la documentació conservada del monestir de Sant Llorenç del Munt es poden doblar en nombre les referències a Terrassa dels segles X, XI i XII presentades al citat estudi *Evolució paleogràfica del nom de Terrassa*, i amb aquestes noves referències es confirmen perfectament la norma i les variants gràfiques que acabem d'exposar.

Al segle XII les variants són encara més insignificants numèricament, i es repeteixen les ja vistes, sempre en textos llatins: al costat de la forma normal «Terracia», molt rarament trobem «Terraca» i «Terratia».

Al segle XIII, entre les variants de la forma normal «Terracia», continua la presència, encara molt relativa, de la forma «Terratia». A part es troba un cas excepcional en què llegim «Terrachia» i una forma «Terrasa», sempre segons les mostres adduïdes a l'estudi de l'evolució paleogràfica del nom: a la primera d'aquestes formes menys usuals l'escrivent aplica la grafia «ch», que en els textos catalans de l'època té sempre valor de velar oclusiva sorda, /k/. L'altra forma es presenta com a demostrativa de la poca fiabilitat de les còpies tardanes, car prové d'un manuscrit del segle XVII que conté altres referències del nom amb les grafies més insòlites i no testimoniades pels documents medievals originals (30).

La segona meitat del segle XIII presenta la novetat de l'aparició del nom en textos catalans vernacles, encara escassos, en els quals veiem la forma «Terraça» (més freqüent) al costat de «Terrassa»; ambdues formes apareixen fins i tot dins un mateix document i/o escrites per un mateix escriptor. També trobem, a finals del mateix segle, la forma llatina «Terraçia», clarament influïda per la forma catalana.

Al segle XIV apareixen, en els textos llatins, més formes pròpiament vernacles o influïdes pel vernacle, concretament «Terraçia», «Terraça» i «Terrassa». En català és clar el predomini de la grafia «Terraça» sobre «Terrassa». Aquesta situació dels textos en català es manté al llarg de tots els segles XV i XVI, per bé que en aquest darrer segle augmenta el nombre de formes «Terrassa» (i «Tarrassa»). Hem aprofundit la recerca sobre el nom completant-la amb una nova anàlisi dels llibres de cort del batlle i els protocols notariais, de Terrassa, dels segles XIV i XV, i el resultat ens ha confirmat i matisat les conclusions de l'estudi publicat el 1975, repetidament citat. Convé afegir només la presència de la grafia «Terraza» (31), al costat d'altres mots que, per al mateix fonema, presenten adés una grafia «ç», adés «z».

Un cop repassats l'ús semàntic i les formes gràfiques que presenta el nom de Terrassa durant els segles IX al XVI, voldríem exposar tot seguit l'evolució del fonema sibilant d'aquest nom. Amb això observarem l'existència, en un moment donat, d'una pronúncia que va motivar l'adopció de la «ç» del topònim.

L'evolució de «c + iod postònica» en català

«Terracia» és una forma llatina documentada per primera vegada l'any 920 (32), uns anys més tard que les dues primeres referències que ens són conegudes respecte a l'indret: «Terracium» (844) i «Terracinen-

se» (874), formes que apareixen en documents francs i no es repeteixen en documents autòctons (33).

Aquesta grafia «Terracia» presenta el dígraf «ci» en situació postònica davant una vocal. El so corresponent a aquest grup —tant als mots llatins més antics com en aquells més tardans— evolucionà en l'esmentada posició fins a un fonema /ts/ de què disposava el català pre-literari (34). Badia i Moll, a les respectives gramàtiques històriques sobre el català, ens forneixen diferents exemples en què es pot estudiar l'evolució de la pronúncia d'aquest dígraf llatí: *aciariu* > «acer», **adminaciare* > «amençar», **laceu* > «llaç» (tots són mots populars); *officium* > «ofici», *judicium* > «judici» (mots cultes). Són exemples que addueix Badia, mentre que Moll cita *brachiu* > «braç», *faciat* > «faça», *bilancia* > «balança», *facio* > «faç», *calceare* > «calçar» (35), com a mots populars on es podria observar aquesta evolució fonètica, al costat d'altres mots que ja esmentava Badia.

Això succeiria igualment en el cas del nostre topònim. «Ci- postònic davant vocal» havia de desemboçar, potser fins al segle XII, en un fonema africatat /ts/. Hi confluiria també en el cas que es partís d'una forma «Terratia», enregistrada, com hem vist, en alguna ocasió en documents llatins dels segles XI i XII (36). Efectivament, aquest grup «ti- postònic davant vocal» es resolvia, com indica P. D. Rasico (37), en l'africat /ts/. Badia i Moll ens forneixen també exemples de mots amb «ti- postònic davant vocal»: *platea* > «plaça», *petia* > «peça» (38); *arbuta* > «arboça», **capitia* > «cabeça», *matea* > «maça» (i **caputiat* > «cabussa», amb «ss»!) (39).

A diferència del que s'esdevingué en l'evolució d'aquest «ci», sembla tanmateix que «ti», en les mateixes circumstàncies contextuais, mai no donà lloc a un so de característiques palatals, pròxim a /tʃ/, com succeïa probablement en el cas de «ci» (40). El fet és que, en llur evolució, els esmentats grups «ci» i «ti» postònics davant vocal arribaren a confluir, en època pre-literària, en un so africatat sibilant, més o menys dentalitzant, més o menys alveolar, el qual, segons Coromines, perdurà fins al segle XII a Barcelona, per bé que encara fos usual al XIII en una part important del territori català (41). P.D. Rasico sosté, tanmateix, que aquest fonema no es mantingué amb aquestes característiques africades durant tant de temps, ateses les abundoses mostres de fricativització (pas de /ts/ a /s/) que ha deduït a partir de determinades grafies. Rasico afirma textualment:

«Coromines ha manifestat que la confusió de les

/ʃ/ i /s/ antigues (>/s/) va esdevenir-se primer a la regió de Barcelona durant les primeres dècades del segle XI. Les meves dades confirmen aquesta tesi i, a més, suggereixen que la confluència de les /ʃ/ i /s/ pogués haver començat una mica abans de l'època assenyalada per Coromines, si més no en alguns indrets del territori lingüístic català.

Un text de l'any 914 esmenta el topònim *Balbeses* < VALLEVICIAS, la qual forma, si la *s* intervocàlica de fet es deriva de l'aplec -CY- i si realment representa el so de [s] en comptes de [ʃ], seria un exemple molt primerenc del canvi que ens interessa. Tanmateix aquesta possibilitat sembla molt dubtosa a causa de la data tan antiga del document. Del 981 (manuscrit del segle XIII) hi ha *pesa* i *pesas* < «*PETTIA(S)». Així mateix, hom troba *pessa* (989, Barcelona), *pessas* (992, Baix Llobregat) i *pesa* (1035-1076, Conca de Tremp). Dos documents de l'any 1009 provinents de la regió de Barcelona presenten *Massana* < *MATTIANA, forma que compareix també en un text del 1017. D'altres exemples primerencs de la desafricació de /ʃ/ intervocàlica són *Flassano* (1017), *Flassa* (1041, mod. Flaçà) < FLACCIANU, *fogaras* (1180-1185, Cerdanya) < FOCACEAS, *bassi* (1239) < BACCINU, *asso* (1207-1211, Alt Penedès) < *ACCE-HOC, *ofissi* (començament del s. XIII, Tortosa) < OFFICIU...» (42).

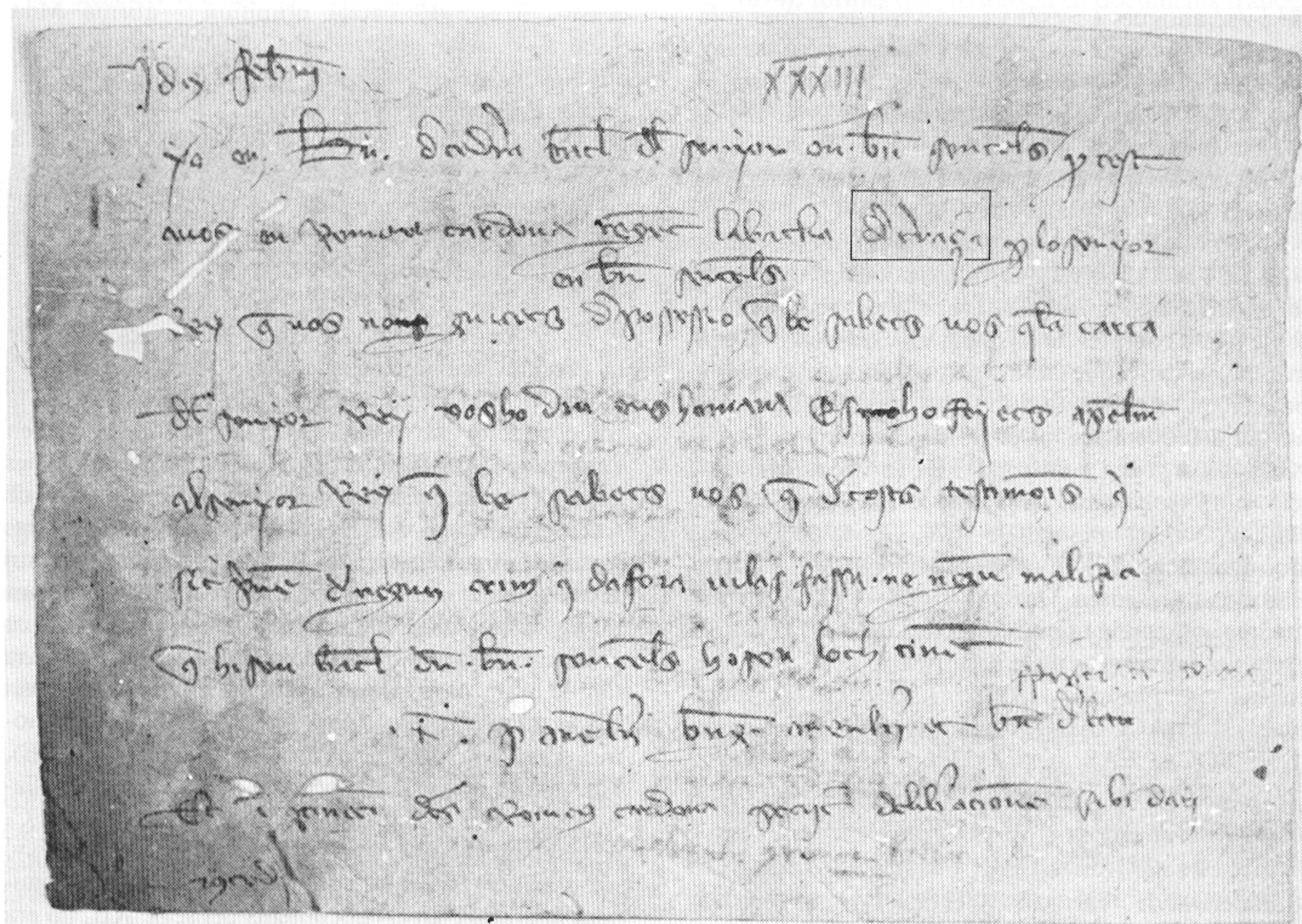
El derivat de «Terracia» (o el de «Terratia»), ja hagués seguit una evolució pròpia de mot popular, ja hagués seguit l'evolució dels mots cultes, provingués d'un mot propi o d'un mot comú..., s'hauria pronunciat en català en una primera època amb /ts/ i, posteriorment, amb /s/, com ara. Com exposarem tot seguit, el fet d'una pronúncia fricativa provinent d'una pronúncia africada exclou tota possibilitat que, un mot com el de la nostra ciutat, s'hagi d'escriure amb «ss», en un sistema ortogràfic basat únicament en criteris etimològics. Però l'ortografia catalana moderna no té sempre aquesta base etimològica: Fabra i l'Institut d'Estudis Catalans tingueren en compte, també, la tradició i, en algun moment, tendiren a simplificar, a fer més senzill i planer el sistema ortogràfic.

Grafies medievals i posteriors: distintes tradicions

Segons força indicis (seguint bàsicament les teories de Rasico), al segle XIII havia desaparegut en una bona part del domini català oriental el fonema africatat sibilant /ts/, resultat en el fricatiu /s/. Però l'antic fonema africatat provinent d'aquell grup llatí representat per les lletres «ci» davant vocal persistí en la memòria dels catalans a través de les grafies «c» o «ç» (i en alguna

ocasió, «z»). «El català primitiu» —afirma Mila Segarra— «tenia quatre sons sibilants dentals, dos d'oclusius i dos de fricatius: /ts/-/dz/; /s/-/z/. (...) El primer era representat de diverses maneres: d'antuvi per les grafies *c* i *z*, després per una grafia modificada *ç*. En els nostres documents més antics abunden les formes amb *c*: *forcare*, *drecare* (1023, Alart. *RLR*, III, p.273); *faca* (1088, Alart. *RLR*, III, p. 283). Era lògic que els escriptors, habituats a escriure en llatí, a l'hora de buscar una grafia per representar el nou so romànic, recorressin a la grafia *c*, atès a més el fet que la pronunciació escolàstica dels grups consonàntics llatins TJ i CJ, continuadora de la vulgar, afavoria la tria d'aquesta grafia, car *ti* solia ser substituït per *ci* en l'escriptura dels documents llatino-medievals: grafies com *congaudacio*, *consignacio*, *conveniencia* eren, de fet, més freqüents que les correctes *congaudatio*, *consignatio*, *convenientia*. Ara bé: aquesta grafia tenia un greu inconvenient: era sentida com la representant més genuïna de la velar sorda /k/, tot i no ser l'única grafia que servia per a indicar aquest so, car hi havia també la *ch*, amb la qual alternava en qualsevol posició (*cavago-chavago*; *reculir-rechulir*) i la *q*, que només s'escribia davant de la [w] (*quar* < QUARE). Això va fer que aviat recorressin a una altra grafia llatina, la *z*, que el llatí emprà a partir del s. I ab. de C. en els manlleus fets al grec: *lenzol*, *plomaz* (1101, s.v. «cottus», *GMLC*). Aquesta grafia, que acabà desbancant la grafia *c* en els documents del segle XII, no era tampoc gaire satisfactòria, car hom l'emprava també per representar el correlat sonor del fonema sibilant dental (*cuzina* < *COCINA). Aquest fou, probablement, el motiu de l'ús d'una tercera grafia, resultat de la juxtaposició de les dues anteriors, que encara trobem usada en textos tardans: *Poncz*, *faczam*, *czo*, *acz* (1244, Pujol, *Docs.*, IX). Finalment, cap al final del segle XII s'estengué l'ús d'una altra grafia, que havia de substituir les anteriors: la *ç*. Aquesta grafia, que havia estat emprada amb moderació a partir de la segona meitat del segle anterior, era el resultat d'una forma de *z* usada en l'escriptura visigòtica, segons Menéndez Pidal. D'aquesta grafia, en tenim només tres exemples en les *Homilies d'Organyà* (*menaçaven*, *monçonges* i *aïço*), al costat d'un gran nombre de formes amb *z* (*faza*, *fazam*, *comenza*, *zò*, *aizo*, *forza*, *dolzament* ...)» (43).

També d'altres estudiosos, com ara Josep M. Nadal i Modest Prats (44), es fan ressò d'aquest predomini de la grafia «ç» (o «c» davant «e» «i») per representar el fonema sibilant provinent del primitiu /ts/. L'ortografia que, d'alguna forma, sembla que imposa la

A la segona ratlla d'aquest document llegim: *En Romeu Cardona regent la batlia de Terraça per lo senyor rey...*, on el nom de la ciutat apareix amb una vistosa «ç» (AHT Notari Pere Folquer, Capbreu 19, 1309-1310, paper 33).

Cancelleria Reial, adopta aquest criteri etimològic. La grafia «s» (o «ss» entre vocals) s'utilitzà preferentment per a aquells mots que presentaven alguna «s» en llatí; «ç» i «c» es feren servir per transcriure el sibilant procedent d'aquells grups llatins «ci», «ti», «ci» postònics davant vocal, etc.

En l'adopció d'aquestes grafies es produïren vacil·lacions, confusions, hipercorreccions. Malgrat tot, cada paraula tendia a presentar-se sota una forma determinada i, atenent al seu origen, noms com ara el de Terrassa s'escriviren preferentment amb «ç»: a les mostres analitzades pels autors de *Evolució paleogràfica del nom de Terrassa* (que, com dèiem en un apartat anterior, han pogut ampliar-se amb la revisió de nous documents), trobem, al llarg del segle XIV, 35 vegades la forma «Terraça»; 4 vegades «c» davant «e» («Tarrace», «Tarace»); 2 vegades la forma «c» davant «a» («Tarraca», «Terraca»); una sola vegada es troba la grafia «ss» (45). Al segle XV, d'un total de 37 mostres en català, només en dues observem el

dígraf «ss»; la resta mostren «ç» (46). Aquestes mostres pertanyen fonamentalment als Llibres dels Batlles de Terrassa, és a dir, que són escrites per persones vinculades a la vila. Se segueix, com podem observar, *un criteri*: un criteri bàsicament etimològic, amb el qual s'inicia i es forja ja una tradició que només s'interromp al temps de la Decadència. En efecte, al segle XVI la «ss» —i la «a» de la primera síl·laba!— s'imposen sobre la «ç» i la «e»: el mostrari dels autors terrassencs ens permet de constatar 57 casos de «ss» enfront de 14 de «ç» (47). Al segle XVII es troben 64 casos de «ss» i 2 de «ç» entre les mostres estudiades (48). Comprovem que, a partir del segle XVIII, la grafia «ss» es normalitza en els textos catalans de tota mena.

Arribats aquí podem parlar, ja, de l'existència de dues tradicions ortogràfiques en català, pel que fa a la grafia de la sibilant sorda que trobem al mot «Terrassa»: una d'època medieval, «ç», basada en criteris etimològics que després mantingueren en bona mesura

Fabra i l'Institut d'Estudis Catalans per a la major part de les paraules afectades, i una altra d'èpoques posteriors, «ss», basada únicament en la pronúncia més tardana del mot, sense tenir en compte per a res l'etimologia.

«Terrassa» versus «Terraça»

Voldriem tractar moltes d'altres qüestions. No tot és tan senzill en la grafia de la sibilant del nostre topònim. Nosaltres, que hem fet unes consideracions estrictament lingüístiques, no podem deixar de plantejar unes qüestions d'un abast més ampli, les quals exposarem tot seguit:

1. ¿Hauria estat, o és, preferible, a l'hora de fixar la grafia actual del nom de Terrassa, de donar prioritat a una tradició medieval per damunt d'una altra tradició que s'imposà posteriorment? I, tanmateix, ¿fins a quin punt no es podia, o no es pot, considerar una tradició que s'imposà posteriorment i que han seguit tots els escriptors moderns, encara que s'hagués basat, o es basi, en criteris discutibles?

2. ¿És coherent que, per al cas del nom de Terrassa, hagi prevalgut un criteri etimològic per a la grafia «e» i no s'hagi recorregut al mateix criteri per a la fixació de la grafia de la sibilant?

3. ¿És possible que s'hagi considerat que l'adopció de «ç» —tant a principi de segle, als anys de la normalització de l'Institut d'Estudis Catalans, com en el postfranquisme— seria un fet poc oportú des de molts punts de vista, per tal com es tracta del nom d'una ciutat important dins un Estat on el català és llengua minoritària? ¿No seria vista una grafia massa estranya o difícil? ¿No ho seria per als propis catalans, avesats a formes del topònim escrites amb «ss» o fins i tot amb «s»?

4. ¿És possible que s'hagi imposat un criteri de simplificació ortogràfica com el que es va escaure en els sufixos «-às», «-ís», «-ús» (procedents de «-aceus», «-iceus», «-uceus»)? «Peuàs», «bonàs», «blavis», «malaltís», «pallús», s'haurien hagut d'escriure amb «ç» d'acord amb la seva etimologia. Una manera que veieren Fabra i l'Institut d'evitar la proliferació d'una lletra que, en principi —al Congrés de Llengua Catalana de 1906—, no era ben vista per Fabra, fou de reemplaçar «ç» per «s» o «ss» en els manlleus fets a l'àrab («tassa», «safrà», «sucre» ...), en alguns manlleus del castellà que presentaven «z» en aquesta llengua («arrebossar», «pissarra» ...) i en alguns mots d'origen incert («gos», «brossa» ...) i en la grafia dels esmentats sufixos, molt usats en la nostra

llengua amb matisos semàntics diversos. Però, fora d'aquests casos, en què d'antuvi —tal com assenyala Mila Segarra (49)— es van donar algunes solucions que després serien modificades, l'Institut i Fabra seguien uns criteris etimològics. ¿Algú ha arribat a demostrar que la terminació «-assa» de «Terrassa» funcionava, o havia funcionat, com un sufix? Els testimonis documentals no permeten d'arribar a aquesta conclusió i, evidentment, avui dia aquesta terminació no és sentida com a sufix.

5. Per què no s'ha parlat mai obertament —per exemple per part de les persones que darrerament han donat el vist-i-plau a la forma oficial «Terrassa»— del tema de la grafia d'aquesta sibilant intervocàlica? ¿No es podia fer des de la perspectiva d'uns criteris clars que, compartits o no per tothom, s'haurien pogut exposar i hauriem entès i seguit igualment?

Volem remarcar que la «ss» del nostre topònim pot ésser justificada. Pensem que les institucions acadèmiques haurien pogut fer esment, en el cas de «Terrassa», d'una tradició dels darrers segles (la de «ss»), d'unes altres tradicions (com la de «ç») i, naturalment, de criteris ortogràfics diversos. Com esmentàvem en un altre apartat, l'Institut d'Estudis Catalans va tenir en compte l'etimologia a l'hora de fixar la grafia dels mots, però aquest criteri etimològic no es va imposar pas sempre, en els casos de conflicte; el criteri fonètic, la tradició gràfica i la voluntat d'elaborar un català escrit més practicable van pesar molt en la balança dels nostres acadèmics de la Secció Filològica, i concretament en Fabra (50).

Al llarg de les pàgines precedents, hem intentat d'exposar un tema difícil que, inserint-se plenament dins un marc filològic (tant pel que fa a l'anàlisi del significat del nom, com de la seva evolució fonètica i de la seva expressió gràfica), comporta unes implicacions, inevitables, que no es poden deixar de banda.

Hem volgut fer veure com s'hauria pogut imposar (i es podria imposar encara, si som conscients que qüestions d'aquesta mena difícilment es poden considerar mai resoltes) una grafia distinta de l'actual en el nom amb què designem per escrit la nostra ciutat. En concret, la lletra «ç» iniciant la tercera síl·laba del mot té una bona tradició medieval al darrera i respon a l'etimologia des del punt de vista formal. El dígraf «ss», indubtablement català, reflecteix de manera correcta la pronúncia actual del mot i té una tradició certa, més moderna. Aquesta darrera grafia ha guanyat, de moment, una batalla adés latent, adés manifesta.

NOTES

- 1.-Josep M. MARTÍ, Pere PUIG, Josep SANLLEHÍ, *Evolució paleogràfica del nom de Terrassa*. Patronat Soler i Palet, Terrassa 1975. Citem aquest treball amb el mot *Evolució*.
- 2.-*Evolució* pp. 74 i 159. Aquest estudi pressuposa una hipòtesi etimològica del nom que es fa difícil de comprovar per més que la considerem plausible: el topònim provindria d'un mot català primitiu, d'origen llatí, que conté un sufix del tipus «-assa» («-acea»).
- 3.-Gran Enciclopèdia Catalana, 14, Barcelona 1980, p. 359 s.v. «Terrassa» per Jordi BAULIES. El *Suplement* publicat el 1983 no inclou la grafia amb «ç».
- 4.-Paulina PI DE LA SERRA, *El nom de la ciutat: «Diario de Terrassa»* 21 març 1986 p.19. L'autora desenterra un afer que va quedar pendent fa uns anys quan l'Ajuntament de Terrassa i la delegació d'Omnium Cultural, cadascú per la seva banda, van realitzar gestions per a l'oficialització del nom de la ciutat en català. Paulina notà una estranya reticència, respecte a la qual declara: «Ho vaig comprendre un temps després quan vaig saber que un il·lustre filòleg sostenia que «Terrassa» no s'havia d'escriure amb doble «s», sinó amb «c» trencada...»
- 5.-Josep SOLER I PALET, *Egara. Terrassa*. Centre Excursionista i Club Pirenenc de Terrassa 1928 (1ª ed. Barcelona 1906), pp. 69-70.
- 6.-Salvador CARDÚS, *Nom i escut de Terrassa*. Patronat Soler i Palet, Terrassa 1961.
- 7.-*Evolució*: vegeu nota 1.
- 8.-Diversos autors, *Història de Terrassa*, Ajuntament de Terrassa 1987, pp. 127 i ss.
- 9.-*Evolució* pp. 18-25. Hem d'advertir que donem l'any d'alguns documents diferent del que es dona al llibre citat, el qual es basà en la datació donada per Miret i Sans en publicar els documents afectats. Citem sovint l'original d'aquests documents afectats. Citem sovint l'original d'aquests documents, i juntament citarem el nom «Miret» i el número del document fent referència a: Joaquim MIRET I SANS, *Los noms personales i geogràfics de la encontrada de Terrassa: «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona»* tom 7, Barcelona 1913-1914, pp. 385-407, 485-509.
- 10.-Arxiu de la Biblioteca de Catalunya, pergami 3113. A partir d'ara citarem: ABC Pergami i el número. L'original citat fou parcialment publicat per Miret, lloc citat n° 2, que el datà amb vacil·lacions al 896 o al 901, i transcriví, al passatge que aportem, «castri» en lloc de *castrum*.
- 11.-Arxiu de la Corona d'Aragó. *Monacals d'Hisenda. Pergamins del monestir de Sant Llorenç del Munt*, carpeta i n° 46. Citem: ACA Perg. SLIMunt n° de la carpeta i n° del document.
- 12.-ABC Pergami 3095, any 937 (Miret n° 3, any 936). Altres documents sobre *Midiano*: Miret n° 1, 4, 5, 7.
- 13.-ABC Pergami 2034, any 1009 (Miret n° 48, any 1008).
- 14.-ABC Pergami 2014, any 1001 (Miret n° 36, any 1000).
- 15.-Respectivament, els sis documents: Pierre de MARCA, *Marca Hispanica*, Barcelona 1972 (1ª ed. París 1688) apèndix 114 columna 901 (Miret n° 18), de l'any 973; ACA Perg. SLIMunt I, 82 bis, any 1021; ACA Id. I, 89, any 1025; ACA Id. II, 118, any 1037; ACA Id. II, 132, any 1040; ABC Pergami 2063, any 1046 (Miret 119).
- 16.-Arxiu Capitular de Barcelona, *Libri Antiquitatum* IV f. 18 n° 56. Donació de les esglésies del terme del castell de Terrassa a la canonja de Santa Creu de la catedral de Barcelona. Citem aquest arxiu: ACB LAntiquitatum n° del volum, foli i n° del document.
- 17.-ACB LAntiquitatum III f. 139 n° 362, any 1149.
- 18.-Arxiu Històric de Terrassa, *Pergamins*, carpeta I n° 113, any 1122. Citem altres documents d'aquest arxiu: AHT Pergamins n° de la carpeta i n° del document.
- 19.-ACB LAntiquitatum III f. 137 n° 353, any 1198.
- 20.-AHT Pergamins I, 103, any 1113.
- 21.-ACA Perg. SLIM II, 125, any 1039.
- 22.-AHT Pergamins I, 178, any 1193; document reproduït en aquest article. Del segle XIII: ACB Pergamins, calaix 39-D, est. 110 n° 1 r, any 1202; id. n° 1 hh, any 1209; id. n° 1 e, any 1251; id. n° 1 g, any 1253; id. n° 1 z, any 1254; id. n° 1 cc, any 1270; id. n° 1 oo, any 1271. Documents adduïts també al llibre *Evolució* citat.
- 23.-Sobre el castell-palau de Terrassa durant l'edat mitjana vegeu Salvador CARDÚS, *Terrassa medieval*, Patronat Soler i Palet 1960 (reed. Xarxa de Biblioteques Soler i Palet, Terrassa 1984), capítol IV pp. 55-89.
- 24.-ACB Pergamins, calaix 39-D, est. 110 n° 1 i, any 1271.
- 25.-AHT Pergamins IV C, 20, any 1274; AHT Pergamins III, 61, any 1281.
- 26.-*Evolució* pp. 33, 48, 60, 76, 109, 128 (quadres sinòptics, per segles, de les formes documentals analitzades).
- 27.-*Evolució* pp. 35-48. La forma «Terrasense» presentada en base a l'edició de Miret, n° 3, és una mala lectura: a l'original llegim clarament *Terracense*.
- 28.-Podeu veure reproduït aquest document a *Evolució* p. 185.
- 29.-Respectivament, cada un dels set noms: ABC Pergami 2081, any 1001 (Miret n° 35); ABC Pergami 2037, any 1002 (Miret n° 39); ABC Pergami 1014, any 1015 (Miret 55); J. RIUS *Cartulario de «Sant Cugat» del Vallès*, II, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Barcelona 1946, n° 626, any 1062; Ibid., III n° 849, any 1120; AHT Pergamins I, 48, any 1064; i J. RIUS, *op. cit.*, III n° 865, any 1123.
- 30.-Sobre aquest manuscrit del segle XVII vegeu *Evolució* pp. 64, 68, 77, 84, 92.
- 31.-AHT Arxiu Notarial. Pere FOLQUER, *Capbreu 25è (1315-1316)* f. 71; AHT Arxiu Històric Municipal de Terrassa. *Llibre del batlle (1298-1301)* ff. 20 v, 40; Ibid. *Llibre del batlle (1321-1323)* f. 123; Ibid., *Llibre del batlle (1325-1326)* ff. 10 i ss.
- 32.-ACB LAntiquitatum III f. 142 n° 371 (*Evolució* p. 23 i nota 16). La forma presentada l'any 879 a *Evolució* pp. 21-23 no és la primera, ja que el document s'ha de datar bé a l'any 937: la datació equivocada partia de l'edició de Miret, que confongué, segons que hem comprovat, el rei Lluís IV de França (936 a 954), fill de Carles, pel rei Lluís III (879 a 882), fill de Lluís II, interpretant malament una errada de l'escriu del document a la datació. Aquest document que datem al 937 és, de fet, el primer original on trobem la forma «Terracia» (ABC Pergami 3111, any 937; Miret n° 1, any 879). El document de l'any 920, abans citat, pertany, com se sap, a un cartulari del segle XIII.
- 33.-*Evolució* pp. 18 i ss.
- 34.-Philip D. RASICO, *Estudis sobre la fonologia del català pre-literari*. Curial edicions catalanes i Abadia de Montserrat, Barcelona 1982, pp. 135-173; a p. 135 diu: «...els nexes C^he inicial, CY intervocàlic, i C^he, CY, TY postconsonàntics donaren una articulació africada sorda que, en el cas de (cons.) C^he i (cons.) CY, era en un principi semblant a la /tʃ/, i, en el cas de (cons.) TY, era /ʃ/. Més tard, ambdós fonemes sords es confongueren com a /ʃ/ en la majoria de dialectes romànics d'Occident. El català no presenta cap excepció a aquestes evolucions...». Josep M. NADAL, Modest PRATS, *Història de la llengua catalana* I, Edicions 62, Barcelona 1982, pp. 274-278; a p. 274 ens diuen: «A les Homilies d'Organyà sembla que ens trobem amb un estadi de llengua en el qual /s/ (<S>) i /ts/ (<PS>, C^he^h, cons. C^he^h, -CJ- i cons. TJ) encara no s'havien confós en l'únic so /s/ actual.»
- 35.-Antoni M. BADIA, *Gramàtica històrica catalana*. Biblioteca d'Estudis i Investigacions 4, Barcelona 1982 (1ª ed., en castellà, Barcelona 1951), p. 223. Francesc de B. MOLL, *Gramàtica històrica catalana*. Gredos, Madrid 1952, p. 149.
- 36.-*Evolució* pp. 48 i 60.
- 37.-Philip D. RASICO, *op. cit.*, pp. 135 i 136.
- 38.-Antoni M. BADIA, *op. cit.*, p. 214.
- 39.-Francesc de B. MOLL, *op. cit.*, p. 146.
- 40.-Philip D. RASICO, *op. cit.*, p. 135-137.
- 41.-Joan COROMINES, «Confusió de ç i ss; yl i ll», dins *Entre dos llenguatges* I, Curial edicions catalanes, Barcelona 1976, pp. 13-17.
- 42.-Philip D. RASICO, *op. cit.*, pp. 162-163.
- 43.-Mila SEGARRA, *Sobre ortografia i pronunciació en català antic: «L'Avenç»* 49 (maig 1982) pp. 22-26; p. 25, el passatge citat, «Les assibilacions».
- 44.-Josep M. NADAL, Modest PRATS, *op. cit.* p. 276.
- 45.-*Evolució* p. 109.
- 46.-*Evolució* p. 128.
- 47.-*Evolució* p. 141.
- 48.-*Evolució* p. 153.
- 49.-Mila SEGARRA, *Història de la normativa catalana*. Biblioteca Universitària d'Enciclopèdia Catalana, Barcelona 1985, pp. 52-53.
- 50.-Antoni M. BADIA, *Llengua i cultura als Països Catalans*, Barcelona 1964, pp. 79-96.